

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

I Will Harden Pharaoh's aheart: The Problem of Free Choice

Rav Yair Kahn (yairkn@gmail.com)

1. רמב"ם הלכות תשובה

רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו ... אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן ... הוא שירמיהו אמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ... ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה ... אילו הא-ל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע ... היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו, ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק ... פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה ונכשלין בהן רוב האדם ויעלה על דעתן מהן שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה ושאינו לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה, והרי אני מבאר עיקר גדול שממנו תדע פירוש כל אותן הפסוקים, בזמן שאדם אחד או אנשי מדינה חוטאים ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו כמו שהודענו ראוי להפרע ממנו ... ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה ... לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו

2. שמות רבה פרשת בא פרשה יג

כי אני הכבדתי את לבו – אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנאמר כי אני הכבדתי את לבו, אמר לו רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא, אף כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקדוש ברוך הוא ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך

3. בבא בתרא טז, א

אמר רבא בקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין אמר לפניו רבונו של עולם בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות בראת גן עדן בראת גיהנם בראת צדיקים בראת רשעים מי מעכב על ידך

4. רש"י שמות ז; ג

ואני אקשה את לב פרעה - מאחר שהרשיע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי עבודה זרה לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם את גבורותי ... ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה, אלא ויחזק לב פרעה

5. רמב"ן שם

והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל, אם השם הקשה את לבו מה פשעו, ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה ... והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה ויכבד פרעה את לבו. הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות, לא לעשות רצון בוראו. ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

I Will Harden Pharaoh's aheart: The Problem of Free Choice

Rav Yair Kahn (yairkn@gmail.com)

6. ספר העיקרים מאמר ז פרק כה

ועל זה הדרך יתפרש מה שנמצא בכתוב שהשם יתברך מחזק לב הרשעים או מקשה ערפם ומונע מהם דרכי התשובה, וזה שהרשע בבא עליו המכה הוא מתחסד ושב אל השם מיראת עונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה חטאתי הפעם ה' הצדיק וגו', ובעבור שזה הפעל דומה לאונס ואינו בחירי, הנה השם יתברך מחזק את לבו כשנותן לו צד או צדדין לתלות בהן המכה ולומר שבאה במקרה ולא על צד ההשגחה הא-להית, וזה כדי שיסור מלבו המורד שקנה מחמת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מבלי מכריח, ואז יבחן אם היתה תשובתו בחיריית, ומאשר בחירת פרעה כשסר מעליו עול המכה היתה לרע, אמר השם יתברך אני הכבדתי את לבו, כלומר כשהסירותי מלבו המורד שקנה מחמת המכה, וישאר על טבעו ובחירתו, והוא לרוע בחירתו בקש עלות ותואנות לתלות בהן ענין המכות ולומר שהיו במקרה.

7. עקידת יצחק שמות שער לו

כי לכאורה יקשה על מאמרו זה אם גלוי וידוע לפניו שלא ישוב למה יקשה את לבו הרי הוא מוקשה ועומד אלא שכוונתו שידוע לפניו שמה שישוב בשפתיו אינה תשובה שלמה ולזה היה מקשה את לבו עד שיהיו פיו ולבו שוים ... וכבר נתבארה אמתת הדרך הזה עם פרעה עצמו במה שנזכר בפ' דבר אל בני ישראל וישובו ויחננו וגו' ואמר פרעה וגו' וחזקתי את לב פרעה וגו'. והוא מבואר שלא היה החוזק ההוא רק מה שנתן לו מקום לטעות ולומר נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר לסבה מהסבות: ועוד נאמר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים וגו'. ויבאו בני ישראל ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם וגו'. כי מהמבואר ג"כ שהחוזק שהיה שם הוא מה שנאמר אחרי ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה ... וירדפו מצרים ויבאו אחריהם וגו'. וזה כי כשראו הרוח החזק ההוא כל הלילה חשבו שקפיאת הים היתה על דרך הטבעי ושתהיה הבקיעה שוה לכלם

8. רמב"ם הלכות גירושין פרק ב

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר ... ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

9. מלבי"ם שמות פרק ז פסוק כב

ולדעתי כבר גלה ה' עקר הטעם בזה במ"ש ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, ה' הבוחן לבב ידע רוע לב פרעה ורשעתו שלא יתן אותם להלוך, ולא שה' יכריחהו לזה ביד חזקה שיהיה בזה משולל הבחירה, כי יעשה זה מצד בחירתו, רק שלפי הטבע הגם שמצד בחירתו לא יתן אותם להלוך, היה ראוי שישלחם מפני הכרח המכות והיסורים, ובזה היה השלוח שלא מצד בחירתו רק מצד ההכרח, וה' רצה שהשלוח לא יהיה ע"י הכרח ... וע"כ חזק ה' את לבו שלא ירד לבבו מפני היסורים ונשאר על בחירתו כאלו אינו סובל מכות ומוסר אכזרי, ומה שלא שלחם תחלה וכן מה ששלחם בסוף הכל היה מתיחס לבחירתו החפשית. ונמצא בפרשה ג' לשונות, ואני אחזק את לבו, ולקמן ואני אקשה את לב פרעה, ולקמן כי אני הכבדתי את לבו. חוזק הלב הוא שלא ירד לבו מפני המכות ... והכבד את לבו הוא בעת שלא היה יכול להחזיק את לבבו וירא מהמכה, רק אחר שראה שהלכה המכה הכביד את לבו וחשב שלא יכה עוד, ומקשה את לבו הוא בעת ההתראה שאף שהתרה בו במכה חדשה שאז היה לו לירא מן העתיד, הקשה לבו לחשוב שלא תבא המכה עליו, כמ"ש אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה, וה' חזק את לבו בעת המכה, והכביד לבו בסור המכה, והקשה לבו בעת ההתראה עד שלא פחד מן המכה, ובכ"ז נשאר תמיד בידו הבחירה לשמוע לדבר ה' ולשלחם, שבחירה זו לא שלל ה' ממנו, ולכן נענש כדין על שלא שלחם בבחירתו:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

I Will Harden Pharaoh's aheart: The Problem of Free Choice

Rav Yair Kahn (yairkn@gmail.com)

ז, יג-יד	התנינים	ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם ... ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם
ז, כב	דם	ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם
ח, יא	צפרדע	וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם
ח, טו	כינים	ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע א-להים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם
ח, כז-כח	ערוב	ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד: ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם
ט, ז	דבר	וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם
ט, יא-יב	שחין	ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין ... ויחזק ה' את לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר ה' אל משה
ט, לד-לה	ברד	וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר ה' ביד משה
י, טז-כ	ארבה	וימהר פרעה לקרא למשה ולאחרן ויאמר חטאתי לה' א-להיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' א-להיכם ויסר מעלי רק את המות הזה: ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה': ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל
י, כה-כז	חושך	ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו לה' א-להינו: וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד את ה' א-להינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את ה' עד באנו שמה: ויחזק ה' את לב פרעה ולא אבה לשלחם: